

24 juli 1915

21 juli te Antwerpen.

Onze correspondent schrijft ons uit Antwerpen:

Onze Belgische nationale feestdag van 21 juli, die sedert een aantal jaren te Antwerpen met bijzondere plechtigheid gevierd werd, is dit jaar natuurlijk op enigszins bescheidener wijze, maar zeker niet minder innig, bedacht geworden. Wel was er ditmaal geen optocht van schoolkinderen: en men weet, hoe lieflijk en feestelijk de rijen maagdekens in het wit afgewisseld door de kranig stappende gelederen van in het zwart uitgedoste knapen, over onze leien, in het zonnelicht, terwijl vlaggen en standaards wapperden, heen konden tijgen! Er was nu ook geen feestzaal en geen muziek, geen schittering van uniformen; geen gelegenheidsgedicht; geen burgemeesterlijke redevoering. Maar – we hadden het binnenwaarts nu! En er waren er toch duizenden, die, met glunderende koppen, met de hoge hoed en in geklede jas, zich aan hadden gegord om met ogen vol intenties, over de straten te kuieren, het knoopsgat versierd met een blaadje klimop, dat nu een vaderlands symbool is geworden en betekent: je meurs où je m'attache ...

De dag is vrij kalm verlopen: naar het te deum in de hoofdkerk gingen als andere jaren de aanwezige Belgische autoriteiten; de kerk was overvol en de Brabançonne werd er driemaal herhaald; aan het koninklijk paleis op de Meir en aan het ruitersstandbeeld van Leopold I werden door Antwerpse burgers bloemtuilen neergelegd: dit laatste bleek niet in de smaak der Duitse overheid te vallen, want niet alleen werden weldra deze geurige huldebewijzen weggenomen, ook werden de Meir (tijdelijk) en de Leopoldplaats

tot ontoegankelijke domeinen verklaard, waartoe een geduchte soldatenmacht de toegang versperde. Dat dit een prikkel was voor onze uiteraard nieuwsgierige bevolking om zich met hele gezinnen, in dikke drommen gezamenlijk te begeven naar de verboden plekken, laat zich gemakkelijk begrijpen. Doch het verbod was formeel: er mocht geen kat door.

Daarentegen zagen de boulevards zwart van het volk: zwart vooral vanwege de blinkende hoge hoeden en de plechtige geklede jassen. Af en toe trok ook een Uilenspiegelse groep de aandacht: zes of zeven koetsiers, in diepe ernst achter elkaar, grote pijpen rokend, of midden in de lei een zevental gasten die nu en dan in weemoed een zakdoek uithaalden, en zwigend in de richting van het Kielkerkhof verdwenen.

Naar ik te elfder ure verneem zou door de gouverneur het volgende besluit genomen zijn: van heden 22 juli af moeten alle koffiehuisen, restaurants en dergelijke van 9 u 's avonds (Duitse tijd) gesloten blijven; alleen die restaurants, waar officieren verkeren, zullen, mits bijzondere toelating, mogen open blijven. Na 9 u 30 mogen geen trams meer rijden.

26 juli 1915

Uit Antwerpen.

De volgende bekendmaking is te Antwerpen aangeplakt:

“Opdat de 25^e dezer, de geboortedag van de koningin der Belgen, ongeoorloofde samscholingen, zoals die, welke jammer genoeg op 21 dezer plaats gehad hebben, niet meer voorkomen, beveel ik het volgende voor de 25^e dezer:

1. Van 10 uur 's morgens (Duitse tijd) af wordt het verkeer van de elektrische trams binnen de stadswallen in zijn geheel geschorst.
2. De straten Statieplein, (dit inbegrepen), de Keyserlei, Meir, Schoenmarkt, Groenplaats, naar de Grote Markt (deze inbegrepen) worden van 10 uur 's morgens, Duitse tijd, af voor iedere soort van particuliere voertuigen gesloten, de Schoenmarkt van de Groenplaats tot de Eiermarkt ook voor het verkeer van voetgangers en van rijtuigen der burgerlijke bevolking (met uitzondering van de in de straten wonende personen).
3. Het verkeer met rijwielen is binnen de stadswallen voor privépersonen van 6 uur 's morgens af de gehele dag verboden.
4. Van 2 uur 's namiddags af zijn alle koffiehuisen en winkels, die in de onder nr. 2 genoemde straten gelegen zijn, gesloten, met uitzondering van diegene, welke de toelating van de Kommandantur hebben om tot 11 uur open te blijven.
De Dierentuin met restaurant (behalve Paon Royal) blijft de gehele dag gesloten.
5. Het verkeer voor voetgangers moet in alle straten uitsluitend op de voetpaden gebeuren, op zulke wijze, dat het rechter voetpad gehouden wordt; staan blijven wordt hierbij verboden.
6. De straathandel (bloemen, postkaarten, enz. enz.) wordt op de 25^e in zijn geheel verboden. Voor deze dag zijn al de leurbriefjes ongeldig.

Antwerpen, de 23^e juli 1915.

De commandant,

Freiherr von Bodenhausen - Generaal-majoor

Onze correspondent schrijft uit Antwerpen:

Wandelaars die over de in halfduister gehulde leien (vanwege het sluiten der koffiehuisen) een avondluchtje schepten, waren verwonderd de Vlaamse Opera van binnen geheel verlicht, en van buiten door politiemacht en soldaten geheel afgesloten te vinden.

De oorzaak is, dat daar sedert een paar dagen voorstellingen worden gegeven ten behoeve der Duitse bezetting.

Donderdag 22 gaf men er Goethe's Iphigenia in Tauris, gisteren vrijdag, Lessing's Minna von Barnheim.

Naar uit het programma blijkt, worden deze vertoningen ingericht door een zogenaamde "Bildungszentrale beim General-Gouvernement in Belgien". Lessing's Lustspiel werd opgevoerd als "Gastspiel des Theater des Rhein-Mainischen Verbandes für Volksbildung im Frankfurt am Main." Acteurs van het Berlijnse Deutsche Theater figureren onder de spelers.

28 juli 1915

Smokkelaars gedood.

Van de Noord-Brabantse grens:

Hedennacht zijn nabij Stabroek 2 brievensmokkelaars op een contactmijn gelopen en onmiddellijk gedood.

De Belgische regering heeft een zeer uitvoerig protest gericht tot de Nederlandse regering betreffende een nieuwe schending door Duitsland van de oorlogsgebruiken, van de door de gehele wereld erkende beginselen van het volkenrecht en van de bepalingen van het verdrag van Den Haag.

Wegens de uitgebreidheid van het stuk moet voorlopig met deze korte mededeling worden volstaan.

Een protest van de Belgische regering.

Gelijk reeds met een enkel woord in ons ochtendblad is gemeld, heeft de Belgische regering tot de Nederlandse regering een protest gericht inzake een nieuwe schending, door Duitsland, van de oorlogsgebruiken, van de beginselen van het volkenrecht en van de bepalingen van de Regeling van Den Haag.

Dit protest, ons verstrekt door het Belgische gezantschap te 's Gravenhage, is vervat in de volgende

Nota.

Artikel 52 van de regeling betreffende de wetten en gebruiken van de landoorlog, zijnde een aanhangsel tot het 4^e verdrag van Den Haag, verbiedt de bezetter van het land bij de gemeenten of bij de bewoners van het bezette gebied opvorderingen in natura te doen of van hen diensten te eisen van die aard, dat zij voor de bevolkingen de verplichting meebrengen om deel te nemen aan de krijgsverrichtingen tegen hun vaderland.

Deze bepaling wordt stelselmatig miskend door de Duitse overheid in België, die van alle middelen van pressie en dwang, waarover zij beschikt, gebruik maakt om onze bevolkingen te noodzaken arbeid te verrichten ten dienste van de legers.

Sedert het begin van de vijandelijkheden heeft zij menigmaal de bewoners gedwongen tot hulp bij het aanleggen van loopgraven. Dezelfde dwang wordt uitgeoefend ten aanzien van industriële arbeid. Heden ten dage stellen de Duitsers voornamelijk pogingen

in het werk bij de spoorwegarbeiders. Er in slagend dezen hun werk te doen hervatten, zouden zij zeer vele Duitsers (een legerkorps vertegenwoordigend) vrij krijgen, die zij nodig hebben voor de dienst van het vervoer op de lijnen van het Belgische net; zij zouden bovendien het verkeer en het troepenvervoer op dat net aanmerkelijk in de hand werken, daar zich, wegens de onervarenheid van het Duitse personeel, ook ongevallen hebben voorgedaan, die hen noodzaken tot een slechts onvolkomen gebruik van ons net, en meer bepaaldelijk van de in hellende richting aangelegde lijnen.

De spoorwegarbeiders die zich rekenschap hebben gegeven van de aard der diensten, welke men van hen vraagt, weigeren sedert elf maanden met kracht en macht, en ondanks hun slechte materiële toestand, om de Duitse autoriteiten hun medewerking te verlenen. Niet alleen bieden zij weerstand aan de meest verleidelijke loonaanbiedingen (te Luik bood men aan de machinisten, vertrouwd met de hellende lijn van Hautpré tot 50 frank per dag aan) maar bovendien laten zij zich de schandelijkste vervolging welgevallen, liever dan indirect tegen hun vaderland te dienen. Die vervolging strekt zich over geheel België uit. Heeft de heer Hulzebusch, secretaris-generaal te Brussel van de keizerlijke Duitse spoorwegen niet verklaard dat hij er door middel van uithongering in zou slagen (door de steuncomités te beletten hen te helpen) onze arbeiders overal te dwingen tot arbeid aan de wegen en in de arsenalen? Wij zijn in het bezit van nauwkeurige inlichtingen omtrent de incidenten die zich hebben voorgedaan te Luttre en te Mechelen.

Te Luttre. Einde april hebben de Duitse autoriteiten vooreerst een dertigtal arbeiders van de centrale werkplaats en van de remise te Luttre bijeengeroepen en hun verzocht hun werk weer op te vatten

onder belofte van hoge lonen. Men bood de gewone arbeiders 5, 6 en 7 mark, de machinisten tot 20 mark per dag aan. Daar de arbeiders krachtig weigerden, lieten de Duitsers hen in wagons opsluiten, verklaarend dat zij er niet uit zouden komen alvorens zij zouden willen werken. Vergeefse moeite.

Na verloop van verscheidene dagen, deelde men hen mee dat zij naar Duitsland zouden gebracht worden en dat zij gedwongen zouden worden, daar zonder betaling te werken. Terzelfder tijd waarschuwde men de gezinnen, in de hoop dat deze tussenbeide zouden komen. Dit gebeurde echter niet en de volgende ochtend, toen de trein zich in beweging zette, riepen de gevangenen arbeiders en de bevolking, die in groten getale in de omtrek van het station was te hoop gelopen, met alle macht: "Leve België!"

De trein ging niet verder dan tot Namen en de arbeiders werden vrijgelaten; enige dagen daarna werd een nieuwe poging ondernomen. De Duitsers lieten gewelddadig een honderdtal arbeiders bijeenkomen in de eetzaal van de werkplaats en een Duitse officier vroeg hen, aanvankelijk beleefd, het werk te hervatten. Tegenover hun algemeen stilzwijgen, dreigde hij hen naar Duitsland te zullen zenden. Hij voegde er aan toe: "Jullie behoeven voor de toekomst niet bezorgd te zijn; de Kommandantuur zal u een stuk ter hand stellen, waarin vastgesteld wordt dat gij de arbeid slechts gedwongen en daartoe genoodzaakt hervat hebt; wie het aanneemt doe twee stappen voorwaarts." Alle arbeiders deden een stap achterwaarts onder de uitroep: "Leve België! Leve onze soldaten!"

Tengevolge van deze feiten werd de heer Kessler, directeur van de centrale werkplaats van Luttre, te Brussel de 10^e mei gearresteerd. Overgebracht naar de gevangenis van Charleroi, liet men hem op

stro slapen en bracht hem woensdag, de 12^e, onder geleide naar de werkplaats te Luttre, waar men eveneens reeds een groot aantal werklieden had bijeengebracht. In die tussentijd was aan ieder dezer een geschreven verklaring uitgereikt, waarin zij met gevangenschap in Duitsland bedreigd werden, als zij weer weigerden te arbeiden. Uitgenodigd om het personeel hun werk te doen hervatten, antwoordde de heer Kessler dat hij de eed van getrouwheid aan de koning had afgelegd en dat hij geen meinedige zou worden.

Hij voegde er aan toe, dat de meesterknechten door dezelfde eed gebonden waren. Men verzocht hem toen de werklieden tot arbeiden aan te sporen, onder belofte dat zij slechts zouden te maken hebben met locomotieven bestemd voor handelsvervoer. De heer Kessler bepaalde zich er toe de hem gedane mededeling over te brengen, er bijvoegend dat hij aan het personeel het oordeel liet over hetgeen het geweten hen voorschreef. Niemand stemde toe in hervatting van de arbeid. Niemand stelde overigens vertrouwen in de Duitse belofte, die reeds gelogenstraft werd door het soort van locomotieven dat in de werkplaats tot het ondergaan van herstellingen aanwezig was.

Tengevolge van deze voorvallen bleef de heer Kessler in de gevangenis te Charleroi. Een rekenplichtig ambtenaar de heer Ghelain en een klerk, de heer Menin, worden daar eveneens gevangen gehouden. Honderdnegentig werklieden werden naar Duitsland gezonden; een zestigtal anderen werden de 5^e juli nog gearresteerd.

Te Mechelen deden de Duitse autoriteiten het gemeentebestuur sommeren tot inlevering van de lijsten van het personeel der centrale werkplaatsen. Nadat de stad geantwoord had dat zij ze niet

bezat, daar zij niets te maken had met het spoorwegbestuur, volhardden de Duitsers bij hun eis en bedreigden zij de stad met een boete van tienduizend mark, als de lijst niet binnen 24 uur was overgelegd. De burgemeester liet toen een kennisgeving aanplakken waarbij de aan de spoorweg verbondenen werd kennis gegeven dat de Duitse autoriteiten hen uitnodigden zich te vervoegen op het bureau van de Duitse ingenieur, belast met het beheer der werkplaatsen.

Deze oproep bleef zonder gevolg. Het gemeentebestuur werd daarop door de Duitsers genoodzaakt om, naar de aanwijzingen van de registers van de burgerlijke stand, de lijst der aan de spoorweg verbondenen samen te stellen en deze laatsten, ten getale van 500, werden door gewapende soldaten in hun woningen opgevorderd en naar de werkplaatsen gevoerd. Ten einde hen te nopen tot arbeiden sloot men hen op, met verbod om naar hun huis terug te keren; de vrouwen en kinderen kwamen hun eten brengen. De directeur, de heer Degraux, onderging eveneens een hechtenis van 10 dagen. Daar de werklieden weigerden aan het werk te gaan, namen de Duitsers wraak op de gehele bevolking. Totdat de arbeiders zich zouden hebben onderworpen, mocht niemand na zes uur 's avonds meer uitgaan. Bovendien zou de stad, op bevel van generaal von Bissing vanaf 30 mei, afgesloten worden; men kon er in noch er uit. Gedurende verscheidene dagen heerste er een schrikbewind. Een heftig incident had zelfs aan de poorten van Mechelen plaats op de dag dat kardinaal Mercier, die zich naar Brussel moest begeven, de stad uit wilde. Alle vreesaanjagende middelen bleven vergeefs. Geen enkele spoorwegarbeider heeft het werk hervat.

Zoals blijkt uit de proclamatie van de gouverneur-generaal von Bissing, is er bij deze drie feiten geen sprake van plaatselijke

misgrepen van de Duitse overheid. Het betreft hier een stelsel, waaraan deel hebben het generaal gouvernement en de hoogst geplaatste Duitse militaire persoonlijkeden, die de bepalingen van Den Haag uitnemend kennen en die niet aarzelen ze openlijk te overtreden. Dit cynisme komt ten duidelijkste uit in de bekendmaking welke de 10 juni 1915 te Gent werd aangeplakt en waarvan zich een exemplaar in ons bezit bevindt:

Kennisgeving.

Op bevel van zijne excellentie de etappe-inspecteur, breng ik het navolgende ter kennis van de gemeenten:

De houding van enkele fabrieken, die, onder het voorwendsel van vaderlandsliefde en zich grondende op het Verdrag van Den Haag, geweigerd hebben te werken voor het Duitse leger, bewijst dat er onder de bevolking neigingen bestaan die beogen moeilijkheden in het leven te roepen voor het Duitse legerbestuur.

In verband hiermee maak ik bekend, dat ik met alle te mijner beschikking staande middelen dergelijke praktijken, die de goede verstandhouding welke tot dusver tussen het Duitse legerbestuur en de bevolking bestaat, slechts kunnen verstoren, zal te keer gaan.

Ik stel in de eerste plaats de gemeentelijke autoriteiten voor de uitbreiding van een dergelijk voornemen verantwoordelijk en ik doe opmerken, dat de bevolking zelf de oorzaak er van zal zijn, dat haar de tot dusver in de ruimste mate verleende vrijheden zullen worden ontnomen en vervangen door beperkende bepalingen, noodzakelijk geworden door haar eigen toedoen.

Luitenant Generaal
(getekend) Graaf von Westcarp

Gent, 10 juni 1915

De Etappecommandant

De regering van de koning heeft de eer deze nieuwe schending door Duitsland van de oorlogsgebruiken, van de algemeen erkende beginselen van het volkenrecht en van de bepalingen van de Regeling van Den Haag aan de Nederlandse regering kenbaar te maken.

Uit Antwerpen wordt aan De Vlaamsche Stem gemeld, dat er in de schouwburgen thans algemeen revues gespeeld worden. Een heet er: "Dorpsrevue", een ander: "Zeg, gade doppen".

De correspondent van De Vlaamsche Stem wil op dit doppen de aandacht vestigen voor de eerstvolgende uitgave van het Woordenboek der Nederlandse Taal.

Doppen is te Antwerpen tijdens deze oorlog het woord geworden voor onderstand genieten, bedeed worden.

De bedeling aan behoeftigen, zo meldt de berichtgever, gebeurt nl. door middel van kaarten, waarop bij iedere betaling een stempeltje wordt "gedopt". Iemand die zulke onderstand geniet, gaat "doppen", hij "leeft van de dop", hij is een "dopper".

29 juli 1915

Wij lezen in De Vlaamsche Stem:

De eigenaar van het bekende hotel Weber te Antwerpen aan de Keizerlei nabij het centraal station is door het krijgsgerecht te Koblenz veroordeeld als deserteur van het Duitse leger. Dertig jaar geleden is Weber als deserteur uit Duitsland gevlucht, heeft zich

toen te Antwerpen gevestigd waar hij met zijn hotel zeer goede zaken maakte. Men heet hem miljonair. Voor Weber, die tot een jaar gevangenisstraf werd veroordeeld zal naar een middel gezocht worden, om hem zijn straf te kunnen kwijtschelden.

30 juli 1915

Postverkeer met Antwerpen.

In het verkeer met Antwerpen kunnen, met ingang van 1 augustus a.s., door tussenkomst van de Duitse postadministratie, doosjes met aangegeven waarde (maximum 25.000 frank) worden uitgewisseld.

De uitwisseling vindt plaats op de voet van de bepalingen, voorkomend op de bladzijden 76-78, afdeling postdienst, van de post-, telegraaf- en telefoongids (uitgave mei 1915).

Het hier te lande te heffen port bedraagt 75 cent per doosje; het recht van verzekering bedraagt 7 ½ cent voor elke 300 frank of gedeelte van 300 frank. Bij elk doosje is één douaneverklaring (brievenpost) te voegen.

Berichten van ontvangst, expresbestelling en aangetekende verzendingen zijn niet toegelaten.

Men schrijft uit Turnhout aan de Vlaamsche Stem:

Te Turnhout is onder grote belangstelling een gedenkteken opgericht in de St.-Pieterskerk aldaar, ter ere van de onder de Belgische driekleur gevallen soldaten uit Turnhout en omgeving. De namen der gesneuvelde soldaten zijn in een eikenhouten lijst gevat, welke bij het onthullen van het gedenkteken in de Belgische vlag gewikkeld was.

Op de nationale feestdag is door het gemeentebestuur van Turnhout een immortellenkrans aan de voet van het gedenkteken neergelegd.

Het plan is om door de bekende Turnhoutse kunstschilder Jozef Verrees, die als soldaat op het slagveld verminkt is en thans in een hospitaal ligt, bij zijn terugkeer in Turnhout, de portretten van zijn gevallen wapenbroeders op het mausoleum te doen schilderen.

Men meldt uit Essen en Moerstraten aan de Vlaamsche Stem:

Heden werd bekend gemaakt, dat de in deze twee gemeenten gelegen grenswachten naar het front zouden terugkeren.

Vier Duitse grenswachten schenen genoeg van de vuurproef gekregen te hebben. Na hun wapens en patroontassen te hebben afgelegd, zijn zij de draad overgegaan en hebben zich onder de gemeente Nispen laten internieren.

3 augustus 1915

Men leest in het Algemeen Nieuwsblad voor België:

Met recht en reden wordt er geklaagd over de tegenwoordige staat van de Schoenmarkt te Antwerpen. Tien maanden zijn verlopen sinds de beschieting van de stad en nog altijd wordt een der schoonste gedeelten van Antwerpen ontsierd door die hopen puinen. Iets is er gedaan, ja, de straatweg is ontruimd en schutself zijn langs het voetpad geplaatst.

We zouden die toestand ten volle begrijpen, indien de eigenaars niet opbouwend gezind waren, maar neen! In die gronden steken ontzaglijke kapitalen, die nu geen intrest opbrengen. Iedereen wil herbouwen, zo gauw mogelijk. Enkele bewoners van die straat

zagen, met hun huis, een winstgevende zaak verdwijnen, en men zal dan ook wel begrijpen dat zij er op uit zijn de heropbouw aan te vangen.

Maar daar zit het hem juist! De Schoenmarkt behoort als weg aan de staat en de stad bevindt zich in de onmogelijkheid toelatingen tot bouwen te verlenen, zolang de lijnrichting niet is goedgekeurd bij koninklijk besluit. En daar zulks nu onmogelijk is heeft de internationale commissie de taak op zich genomen deze zaak te regelen.

6 augustus 1915

Te Poppel is de grens niet door een draad afgesloten. De van daar gemelde gevallen van gedode personen zijn verzonnen.

7 augustus 1915

Uit Antwerpen.

Antwerpen, 5 augustus.

Antwerpen wordt een danig kalme stad, en provinciaal rustig. Van al de gewende geluiden, die tot de dagelijkse atmosfeer van ons leven behoorden, niets meer. Nooit meer klingelt het zoete, zilverige getinkel van de beiaard boven onze hoofden. Nooit loeit nog een schip aan de haven, dat het klaar is om te trekken naar zee. Alleen, de regen ... Het regent tegenwoordig veel te Antwerpen (en dit zal zelfs de strengste censor moeten beamen). Zozeer voelen wij ons eenzaam in ons hoekje, dat we ons gaan verbeelden, dat het hier, hier alleen zo regent ... wat misschien dubbel zo onaangenaam is ...

Gisteren was het “de verjaardag”. Wie zou er aan denken, dit te gaan vieren! Ik geloof niet, dat één mens het in zijn hoofd kon krijgen om daar nu eens uitbundig over te zijn!

Al klinkt het dan ook weinig waarschijnlijk, vanwege de Duitse overheid werden er geduchte maatregelen genomen om iedere poging tot manifesteren te beletten. Vaag heb ik wel gehoord van strooibriefjes waarbij winkeliers zouden uitgenodigd zijn om hun zaak gesloten te houden; maar van enige ernstige poging in die aard kwam me niets ter kennis. Is er dan een andere oorzaak? Dat is het gewone gevolg van dergelijke maatregelen, dat er veel om en langs gepraat wordt en natuurlijk meestal er langs.

Nu moest dan alles open blijven tot 7 uur (Belgische tijd), en na 8 uur mocht geen mens zich meer op de straat vertonen, tenzij voorzien van een Duitse en gestempelde toelating.

Het is wel een vreemd gezicht, zo’n wereldstad die, nog bij klaarlichte dag, alle leven uitblaast en zich van alle wereldse ijdelheid in de binnenkamers terugtrekt. Toch zijn de Antwerpenaars, wiens gulle geaardheid spreekwoordelijk is, door deze algemene penitentie niet tot het zwartgalligste pessimisme bekeerd. Misschien is het voor velen eerder nuttig dat ze leren met de kiekens naar bed gaan. Alleen ... geen caféleven! Maar men went aan alles, en nu men er niets beters op wist, zijn de meesten lekker gezellig aan het balkon gaan zitten en hebben daar praatjes geslagen. Ondertussen was gelijkvloers de stad totaal verlaten. De rechtoppe figuren van onze politieagenten, aangevuld door de burger-politiemannen, herkenbaar aan de Belgische driekleurige armband, waren de enige stoffering van het toneel. De totaal buiten onze tijd levende, die van geen bevel af wist en een avondluchtje probeerde, werd op indringende wijze om zijn papieren gevraagd.

Af en toe, de schichtige verschijning van een kat, die zich van de ene kelder naar de andere haast, alsof ook die er niet al te gerust in was.

In de huizen was het – huiselijk. Althans te oordelen naar de klanken die in de avondlijke stilte ons oor bereikten: tot mijn verrassing onderscheidde ik uit ergens een derde verdieping het verbazend hoge geluid van Caruso! En heel kwiek klonk uit een helder verlichte kamer een wijsje, dat erg aan de Brabançonne deed denken. Zelfs hoorde ik een zanger verzekeren dat het “a long way” is ...

Maar zo stil en zo kalm als het was!

9 augustus 1915

Smokkelaar doodgeschoten.

Hedenmorgen is bij Strijbeek de petroleumsmokkelaar V. door Nederlandse militairen doodgeschoten. Aan een bevel tot stilstaan had hij geen gevolg gegeven.

17 augustus 1915

Volgens de Belgische Legerbode liggen op dit ogenblik in de haven van Antwerpen één Belgisch stoomschip, Anversoise, 29 Duitse stoom- en twee zeilschepen, een Hongaars stoomschip, twee Engelse schoeners, een Franse driemaster en het Belgische schoolschip Graaf-de-Smet-de-Naeyer.

20 augustus 1915

Men meldt ons van de Zeeuws-Vlaamse grens:

De pastoor van Brasschaat, die wegens het verspreiden van een proclamatie gevangen was genomen, is niet – zoals verschillende

bladen hebben gemeld – vrijgelaten, doch thans veroordeeld tot 2 maanden gevangenisstraf, terwijl de koster tot 6 weken en diens beide zoons (de drukkers van de gewraakte proclamatie) tot 4 weken gevangenisstraf zijn veroordeeld.

Volgens mededeling van de Duitse militaire overheid te Antwerpen zijn er bij vonnis van het veldgerecht vijf Belgen, van wie één vrouw, veroordeeld tot straffen van 13, 12 en 10 jaar dwangarbeid, omdat ze “manschappen tot de vijand gebracht en de vijandelijke macht gesteund hebben, door hulp te verlenen bij de aanwerving van dienstplichtige Belgen voor het vijandelijke leger.”

24 augustus 1915

De Duitse overheid te Antwerpen heeft de volgende verordening betreffende de verkoop en de uitvoer uit Antwerpen van tot hiertoe verboden goederen uitgevaardigd:

In aansluiting op par. 4 van de verordening van de gouverneur-generaal van 1 juni 1915, betreffende de uitvoer van waren uit België, bekend gemaakt in het “Wet- en Verordnungsblad voor de bezette streken van België”, n°. 84, blz. 689, wordt het volgende bepaald:

1°. De bekendmaking van de gouverneur van 18 oktober 1914, volgens welke de aankoop en de verkoop van alle voorraden die in Antwerpen voorhanden zijn, verboden werd, zal in het vervolg slechts geldig zijn voor de volgende waren:

- A. Wijn, schuimwijn en sterke dranken van alle aard; ijzer van alle aard, plaatijzer en gegolfd plaatijzer, alle soorten van draad, nagels en ertsen van alle aard; kopervitriool, zwavelzuur, biergist, cement, hout, zakken van alle aard (ook zandzakken),

rijwielen, rijwioldelen, telegraaf- en telefoongerief, spoorwegen en bedrijfsmateriaal, optische signaalinstrumenten, luchtschepen, vliegtuigen en hun delen, verbandstoffen en geneesmiddelen van alle aard, ruw en gereinigd katoen (ook watten), glycerine en glycerinewater, benzine, benzol, petroleum, spiritus, oliën en vetstoffen van alle aard, toluol, carbuur, ruwe gom en gomafval, automobielbanden.

- B. Waren van alle aard, die het eigendom zijn van onderdanen van vijandelijke staten, of van zulke Belgen, die zich ten gevolge van de oorlog in het buitenland hebben gevestigd en nog niet teruggekeerd zijn. Wat het eigendomsrecht betreft, zal de datum van 18 oktober 1914 in aanmerking genomen worden.
- C. Alle goederen, die in de tolmagazijnen liggen, en daar neergelegd werden voor de bekendmaking van deze verordening, en de waren, die nog in de niet geloste zeestoomschepen liggen.

2°. In sommige gevallen kunnen, op aanvraag, ook de goederen, onder 1° a, b en c vermeld, beschikbaar gesteld worden. Dergelijke aanvragen moeten tot de gouvernementsintendantur, Schoenmarkt, gericht worden.

3°. Door de voorgaande bepalingen worden de verordeningen van de heer gouverneur-generaal voor België betreffende inbeslagneming, verplichting van aangifte, uitvoer van waren uit België en verzending van waren binnen België (cf. verordening van 1 juni 1915) geenszins gewijzigd.

4°. Wie in strijd met deze verordening handelt, of door een valse verklaring verboden waren uitvoert, wordt met een geldboete, die tot 50 maal de waarde van de waar kan belopen, gestraft; in geval van onvermogen, kan de boete door een gevangenisstraf van ten hoogste 1 jaar vervangen worden. Bovendien worden de waren aangeslagen. De poging is strafbaar.

5°. Deze verordening wordt onmiddellijk van kracht.

30 augustus 1915

Duitse oorlogsliteratuur over België.

Naast de dagboeken en geschiedenissen, geschreven door deelnemers aan de oorlog in België, welke ik in mijn vorige brieven besproken heb, vinden wij nog een paar boeken van schrijvers, die als ooggetuigen de strijd meemaakten.

Onder dezen verdient in de eerste plaats te worden genoemd Heinrich Binder, die, als correspondent van het Berliner Tageblatt enige maanden op het westelijk oorlogsterrein rondzwierf en daarover een boek schreef: Mit dem Hauptquartier nach Westen.

Binder is in de gelegenheid geweest veel te zien en mee te maken, en geeft een levendig, zeer goed geschreven verhaal, dat dikwijls vergezeld gaat van oorspronkelijke documenten en verlucht is met vele onuitgegeven afbeeldingen naar foto's.

In verband met de belegering van Antwerpen wijdt de schrijver menige treffende bladzijde aan het verlaten van Mechelen, waar tijdens de beschieting nog slechts veertien burgers achterbleven, aan het zo zwaar geteisterde Lier en de zo gehavende Kerk van de H. Gomarus, aan het beleg, bombardement en overgave van Antwerpen. Dit alles heeft Binder van zeer nabij meegemaakt en een toekomstig geschiedschrijver zal zijn relaas niet mogen veronachtzamen.

Van bijzonder belang is zijn laatste hoofdstuk, waarin het werk der Duitse marine aan de zee kust beschreven wordt. Burgers worden daar slechts bij hoge uitzondering toegelaten, de berichten, die ons

vandaar bereiken, zijn zeer schaars, en daarom behoort dit gedeelte van Binders werk tot het meest interessante van zijn boek.

Dat talrijke onuitgegeven oorlogsfoto's het boek versieren, zegde ik reeds; de gezichten van Zeebrugge en de zeekust, van verwoeste steden als Diksmuide, zullen als documenten van deze oorlog blijvende waarde behouden.

2 september 1915

Men meldt ons uit Roosendaal:

De directeur en enige werklieden der ijzergieterij Fonderie Anversoise te Essen, die onlangs in hechtenis waren genomen wegens het doen van mededelingen aan een werkmans om over de grens te komen, zijn daarvoor zwaar gestraft. De directeur en de meesterknecht kregen 15 jaar, een werkmans 3 jaar dwangarbeid.

11 september 1915

Briefwisseling met Geel.

De minister van staat, minister van binnenlandse zaken, brengt ter kennis van belanghebbenden, dat, blijkens bericht van de geneesheer-directeur der krankzinnigenkolonie te Geel (België) thans een geregelde briefwisseling met bedoelde kolonie mogelijk is gemaakt.

Brieven aan de kolonie kunnen worden geschreven in de Nederlandse, de Duitse of de Franse taal en moeten in open omslag worden verzonden aan het adres: Mejuffrouw Emma Harts, postlagerend, Antwerpen. Iedere donderdag worden de brieven van de kolonie uitgaande naar Antwerpen gebracht en de brieven uit Nederland te Antwerpen afgehaald.

Voor zoveel nodig wordt er op gewezen, dat de inhoud der brieven strikt neutraal behoort te zijn.

19 september 1915

Het Parijse Journal verneemt uit Brussel de dood van de Belgische generaal Maes, die bij het uitbreken van de oorlog het commando op zich nam van de gemengde brigade en bij het beleg van Antwerpen de oude fortelinie heeft verdedigd. Generaal Maes werd krijgsgevangen gemaakt en naar Duitsland gevoerd, waar zijn gezondheid zozeer werd geschokt, dat de Duitsers hem op 31 juli in vrijheid stelden en vergunden naar Brussel terug te keren.

20 september 1915

Verkeer met België.

Met ingang van heden is het goederenverkeer per spoor van Nederland naar België en het door de Duitsers bezette gebied van Noord-Frankrijk weer opengesteld over Baarle-Nassau en Weelde.

In de Onze-Lieve-Vrouwkerk.

Antwerpen, 16 september.

Zelden heb ik muziek zo overmachtig gevoeld als hedenmorgen in de O.-L.-Vrouwkerk, in de "uitvaart" waar het Syndicaat van Handel en Nijverheid – vereniging voor patroons en bedienden – ook ons had toe verzocht.

Onder het in het oneindig hoge wegvloeiende gewelf der spitsbogen was het, laag bij de grond, het ontroerende geschuif en geroezemoes van honderden en honderden mensen, die, in rouwgewaad en met de ernst op het gezicht, de tempel binnen

stroomden. Rond de dodenbaar in het koor flonkerden de gele vlammen van tranende kaarsen. In het koor zaten priesters en mannen met koppen als uit de 16^e eeuw, vol gelaten smart. En – weemoedigst zicht – naast de baar rees op, eenzaam, als een stille klacht, de Belgische standaard ...

En de dodenmis ving aan, en de priesterlijke stemmen paarden zich aan de aarzelende kindergalmen die van het oksaal boven de hoofden kwamen vlotten, ondersteund door de stroevere geluiden der mannen. Dan weer het befloerste gezoem der klokken, die over het land de mare verluidden.

Opeens een aangrijpende stilte. De consecratie ving aan – en, terwijl als een vlag van nadenken over de mensen ging – begon daarboven een tere, oneindig droeve zang te prevelen ... Het was een bekende melodie, maar zo heel anders, zo zacht, zo fluisterend innig, als ver geweest ... En, wie had het ooit vermoed? – het was, als van een smekend wezenkind de gebroken klacht – het was, de vroeger zo dartel huppelende, nu verdoken weeklagende, eindeloos leed dragende ... Brabançonne!

Geweldige ontroering greep de gemeente aan, en uit honderden borsten, van vrouwen eerst, daarna ook van gestrengere mannen, welden de tranen op. Het was de stem van het lijdende en strijdende vaderland. En wij dachten aan onze jongens ginder ver ...

Het dies irae had geklonken, het agnus dei uit argeloze kinderkelen gesmacht ... En, daar barstte plotseling, zegevierend, een gouden jubeling, een andere zang los: het orgel had alle registers open gelaten, en onder de weidse gewelven was het of een blijde intocht werd gevierd: het was dezelfde Brabançonne, maar hoe anders nu: breed, vertrouwend, hoopvol, een zang van kracht en geestdrift.

Waar is de huppelende deun van weleer, waar niemand de woorden van kent, en die nooit anders dan een glimlach kon verwekken bij de hoorders van dat kermisgeluid?

Maar toen kwamen zangen, met helderder betekenis nog, de indruk versterken: Jan Blockx' volkslied: Ons Vaderland "Waar de Maas en Schelde vloeien!" ruiste gemoedelijk, tot de Vlaamse Leeuw zijn klauw vertoonde, en een huivering joeg over de mensen. Nu was de treurende stemming geweken, bleef nog alleen het rustige, sterke bewustzijn, dat het eigene in ons nooit verwoest kan worden.

21 september 1915

Verkeer met België.

De opening van de Belgisch-Nederlandse grens voor goederenvervoer per spoor over Baarle-Nassau-Weelde is uitgesteld tot 1 oktober.

22 september 1915

De haven van Antwerpen, schrijft het Belgisch Dagblad, blijft eenzaam en verlaten. Behalve enige kleine stoomschepen die dienst doen tussen Rotterdam, Antwerpen en Brussel, treft men er enkel visserssloepen aan. Enkele autobootjes doorkruisen de stroom. Het publiek mag de haven niet bezoeken. De grote hekken blijven gesloten, behalve voor de zeldzame dokwerkers die arbeiden. Deze werklieden worden nauwkeurig in het oog gehouden.

Een belangrijke post Duitse soldaten bewaakt de Suikerrui. Een bijzondere toelating wordt vereist om de Schelde over te steken.

In de dokken liggen de schepen gemeerd, die de haven niet kunnen verlaten. Het zijn vooral Duitse vaartuigen. Er bevinden zich daar een Belgisch, twee Engelse, een Frans en het Belgisch schoolschip Graaf de Smet de Naeyer.

28 september 1915

Uit Terneuzen meldt men ons:

Het verkeer, zowel voor passagiers als goederen, tussen oostelijk Zeeuws Vlaanderen en het Land van Waas langs de spoorlijn Mechelen-Terneuzen is vandaag door de Duitsers stopgezet. De eerste van hier vertrokken trein mocht, toen hij op het Belgische station De Klinge kwam, niet verder rijden en men was al blij, dat men vergunning kreeg naar Nederlands gebied terug te keren. Er wordt thans slechts gereden tussen hier en Hulst.

Naar men vermoedt, is deze maatregel door de Duitsers genomen als straf voor het uitwijken van de directeur der maatschappij, de heer Van den Broeck, te Sint Niklaas, die zich aan de arm der Duitsers heeft onttrokken, omdat men hem ook al bedreigd had met opzending naar Duitsland.

5 oktober 1915

Opvorderingen in België.

De Belgische bladen bevatten de volgende bekendmaking van de Duitse overheid:

Bij beschikking van de heer gouverneur-generaal in België, wordt een bijzondere commissaris van de rijksvergoedingscommissie naar Antwerpen gezonden, met opdracht de eisen tot vergoeding voor gerekwireerde massagoederen in het gebied der vesting

Antwerpen op te nemen en de nodige maatregelen voor een beslissing te nemen.

De burelen van de commissaris zullen zich in het gebouw van de handelskamer te Antwerpen bevinden.

Alle Belgen bij wie in het gebied der vesting Antwerpen tot en met 30 september 1915 massagoederen gerekwireerd werden, en wiens woonplaats zich in het gebied der vesting Antwerpen bevindt, worden verzocht hun aangifte bij deze commissaris of bij de voorschotkas te Brussel, of bij de rijksvergoedingscommissie te Berlijn vóór 15 november 1915 mondeling of schriftelijk te doen.

Blijft deze aangifte door de schuld van de belanghebbende achterwege, zo zal het onderzoek van de eis tot na het sluiten van de vrede verschoven worden; de vergoeding blijft dan aan een regeling door het vredesverdrag voorbehouden.

De eisen, die reeds ten gevolge van de bekendmaking van de 10^e augustus 1915 bij de gemeenten aangegeven werden, moeten niet opnieuw worden ingediend.

9 oktober 1915

De marechaussee heeft te Nispen 17 Belgische smokkelaars aangehouden, die ieder 50 kilogram bloem vervoerden.

Eén jaar geleden. Van onze correspondent Emanuel de Bom.

Antwerpen, 8 oktober.

Gisteravond, klokslag 11 uur, was het precies één jaar geleden dat de eerste shrapnell, met een ijselijk gejack, dat ons nooit meer uit de oren gaat, over onze stad kwam gevlogen. Het was of ik weet

niet welk voorhistorisch beest door de lucht kwam gevaren, langgerekte gillen uitstotend die uw bloed deden verkruipten, uw hart angstiger deden kloppen. De grote miserie was over ons gekomen ...

En we leven nog! In het tumult van de wereldrevolutie staat het oude Antwerpen nog pal. Ginds rijst de slanke spits van onze toren ten hemel, als een gebed zo innig en zo edel: ongerept, ongenaakbaar zingt hij zijn onsterfelijk lied van eeuwen her. Zolang hij daar nog waakt is onze schoonheid niet onherroepelijk geschonden. Iedere morgen kijken wij op tot hem, groeten hem heus, en iets als deemoedige berusting, die troost druppelt in onze verpijnde harten, daalt in ons.

Zou men het geloven? Niemand schijnt er nog aan te denken, zo tiranniek vervult thans de gedachte aan het wereldwee ieders ziel. Eén jaar geleden is het, en weinigen hebben, in zichzelf kerend, de ramspoedige stonde herdacht. Ik kon de herinnering niet van me af zetten. En die helse dagen komen nu, als een bloedig visioen, weer in mijn gepeins opdagen.

Weer herleef ik die opwindende uren van die heilloze woensdag 7 oktober 1914. De uittocht van die duizenden, welke metterhaast de meest nodige have hadden bijeengescharreld, vloten, vloten de rampzalige geboortestad uit, in koortsige jacht, voortgezweept door radeloze ontzetting om de naderende ellende. Bijbels visioen, dat de verschrikkingen van de zondvloed hernieuwt, of, uit de donkerste middeleeuwen, de volkerenverhuizing. Neen, geen dichter, geen ziener zal ooit met woorden het afschuwelijke benaderen, dat toen als een verdoemenis over onze hoofden is neergekomen.

Daar zaten we neergehurkt in onze kelders, in het twijfelachtig glimmen van een nachtlampje, en alles wat ons lief is overzagen we met één blik. Het was een groots ogenblik, en we voelden het eeuwige zweven over ons. Een onzeglijke beklemming vernauwde de borsten. Het groeiende bewustzijn van het dadelijke doodsgevaar sloeg de ledematen met verlamming. Tot op het uiterste ogenblik had niemand aan de werkelijkheid geloofd. Onze stad in gruis geschoten; weerloze bewoners, die veertig dagen tevoren in hun wreedste dromen zo iets niet zouden ontwaard hebben, zouden door een onzichtbare macht belaagd worden. Elke minuut kon de dood onder ons zijn. Men moest lang nadenken – en wie kon nog denken? – om zich dat terdege in het verstand te prenten: straks viel zo'n geweldige bom boven uw hoofd, en heel dit huis zakte over u in; dat geliefde wezen naast u zou niet meer ademen, het zou het einde zijn van alles ...

Maar ook de beangstigde ziel kan, als de uiterste spankracht bereikt is, in gelatenheid zichzelf hervatten en zich, als in een laatste bovenmenselijke greep, vastklampen aan een vage hoop. Wat is het leven dan toch, dat wij er zo aan verhangen zijn, dat wij in de uiterste zielennoed toch die sprankel bewaren welke ons recht houdt en niet doet vertwijfelen, ondanks alles? Geschommeld tussen hoop en vrees, is de ziel als een schipbreukeling, die op hoog en laag der golven meedrijft, en tenslotte toch belandt!

Zij, die de opwinding, de verslagenheid, de zielennoed van een volk als dat van Antwerpen in die uren slechts kennen uit de latere verhalen van bladen, zij die de verschrikking enkel als iets van ver vermoed hebben, zullen nooit beseffen wat hier is omgegaan. En daarom, omdat zij niet begrijpen kunnen, weze aan de lichtvaardigen die daar zonder eerbied over kunnen spreken, veel

vergeven. Want niets schijnt zo licht om te dragen als een ver en vreemd leed.

O die eerste nacht, als de knallen in een dichte nabijheid zich vermenigvuldigden, en welhaast ook de vlammen uit de buurt uw vensters rood verfden van de gloed der branden! En de angst der dieren, die zich hulpeloos rond de meesters nestelden, bevend over heel hun arm dierenlijf. En dan, in de vage ochtendklaarte, door straten vol stenen, gruis en glasscherven, langsheen de huizen, waar alleen het geweeklaag van een verlaten hond nog een aanwezigheid verraadde ...

Ik zie ze nog voor me, de arme stumpers van gekwetsten, die de gasthuizen ontvluchtten, met de kramp in het verbleekte wezen, moeizaam op krukken zich voortslepend, ontredderd, waanzinnig ...

En ondertussen, links en rechts van de vluchtende kudde, een projectiel dat een huis tot spaanders sloeg, een geweldige bonk, en een grote stofwolk uit de puinhoop opwarrelend.

Van woensdagavond elf uur tot vrijdagmorgen elf uur duurde dat, zonder ophouden ... En die nachten! Als uit de verdoemde stad niets omhoog steeg dan het vervaarlijke huilen van honderden ellendige honden! En de hemel rood als bloed kleurde van de branden ... Daartegen in, onze toren, zwart als in rouw tegen dat rood, waar de gensters in rondspatten.

En ik gedenk ze nu weer, de "jongens", die ik op donderdag namiddag, tegen half twee, door de Wolstraat zag vluchten naar de Werf, onze arme "jongens". Zij konden niet meer antwoorden op onze hartelijke vraag naar hun toestand: ik zie nog de jonge priester uit een Antwerpse patriciërsfamilie, de brave Belpaire, die zijn kameraden steunde met woorden van moed en berusting.

Een jaar is het geleden – en niemand spreekt ervan. Maar ik moest er aan denken, gisteravond toen de klok elf uur sloeg en in mijn hart bonsde elke klepelslag die van de toren daalde, alsof hij zeggen wou: gedenk, gedenk!

14 oktober 1915

Het verkeer met België.

Uit Roosendaal meldt men ons:

Het grensverkeer is weer voor onbepaalde tijd stopgezet. Niemand mag passeren, tenzij met bijzondere passen.

17 oktober 1915

Antwerpse kiekjes (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 14 oktober.

Het Groen Kerkhof.

U zegt?

Ik zeg: het Groen Kerkhof, want een Antwerpenaar van onvervalsten bloede noemt het haast nooit met de officiële naam Groenplaats. Het is waar, men praat nu ook al veel van Place Verte, die vertaling, ten behoeve van de vreemdelingen. Een Sinjoor, die niet ontworteld is, spreekt nooit dan van het Groen Kerkhof. Want, tot voor honderd jaar, en minder, was het daar immers nog het kerkhof naast de kathedraal.

Dat plein is ... het Antwerpse forum. Daar klopt, ten aanzien van onze eeuwige toren, het hart der stad. Het lichaam verwarmd door

de milde najaarszon, die door het vergelend lover haar stralen schiet, rusten daar nu op de banken de goedge vaders en moedertjes, ook de jonge vrouwen met de zuigelingen – hoop der toekomst.

Want Antwerpen heeft wel nooit meer op een provincieplaats geleken, dan het nu doet. Bestonden er geen krantenverkopers, was er geen “Nieuwe Rotterdammerrr” meer en zijn talrijke concurrenten die ons kost wat kost op de hoogte willen houden van de miserie van de tijd, dan zouden we ons hier in de stille tijd van Albrecht en Isabella wanen ...

De Schelde ligt daar, nu ja ... het klassieke woord moet er nog eens uit, hetwelk ik eens in een gids voor Antwerpen bewonderde ... “als een dood kapitaal”. Niet meer, op de stroom, de loeiende roep van de overzetboten, die naar de eindeloze horizonten trekken; over de straten geen natiepaarden meer, voor platte wagens gespannen met koopwaar uit alle oorden der wereld; geen gedraag en gerots en gerij meer van ijverige handelslui, tuk op de eerlijke winst. Wisten we, helaas, niet beter ... we zouden het een idylle noemen ... maar, het is een schijnbeeld, een fantasmagorie. Wij doen een doodgevaarlijk tukje, in schijn is de zieke wat aan het rusten, maar de dokter tast onze pols af, en volgt met angst op zijn horloge de klopp van ons hart, en hij is niet zonder vrees voor de hoge koorts ...

Het is waarlijk stil als een zomernamiddag in een provincieplaats. Vroeger kon ik er over schrijven als volgt:

“Het Groen Kerkhof is misschien maar een eeuw oud, en in zijn tegenwoordige vorm nog jonger. Maar het blijft niettemin, of is veeleer geworden de karakteristieke plaats van onze stad. Zo staat

op alle prentbriefkaartjes: “La Place Verte, la Cathédrale et la Statue de Rubens!” Alle “Souvenirs d’Anvers” hebben haar bedacht.

Het is dan ook een enig hoekje. Om welke tijd ge er ook komt, steeds is de aanblik er anders, immers leven en beweging, en, naar de stand van zon of maan, wemelend van kleur of groezelig van donkere schimmen.

Het decor van de Lievevrouwetoren in de achtergrond is natuurlijk de grootste bekoring ervan. De plaats staat vol beplant met bomen, wiens loof overdag een schaduw biedt aan luierende ouwe pekens en moederkens, aan kindermeiden, aan slenterende gasten zonder werk, ook soms aan een blauwgebrilde Engelse miss, die vol geestdrift opziet naar de toren of naar de Master of Art, Pieter Pauwel Rubens, wiens hoofd, met diplomatisch uitgestoken rechterarm en goedmoedig gebaard gezicht, de Antwerpse kindertjes schijnt te zeggen: “Zie, zo hoog ben ik geklommen, doe het mij maar eens na!” En de kinderen proberen het dan ook: ze klauteren omhoog aan Rubens’ voeten ...

Voor het standbeeld van Rubens heeft men in de laatste jaren een concertkiosk gebouwd in een nieuwsoortige stijl, vrij duur geloof ik, en op verre na geen meesterstuk, maar hij verknoeit toch niet al te erg de plaats waarvan de grote lijnen nog steeds overheersen.

De vorm van de plaats is een groot vierkant, en het is wonder hoe die moeilijke vorm helemaal niet misstaat. Het ligt hem aan het prachtig decor van de toren, en aan de vrij hoge huizen langs de drie andere zijden.

Men moet het Groen Kerkhof zien o.a. ’s zaterdags avonds, als een militaire of andere kapel er concerten geeft, harmonie of fanfare. Dan lopen de jongens en meisjes van de omliggende kwartieren

daar te hoop om te vrijen, de meisjes blootshoofds – vele dragen nog sporen van de Spaanse overheersing op hun bruine gezicht met de kleverige donkere lokken – de jongens woest en meestal zwijgzaam; meestal alles apart, volgens ouderdom en geslacht. Al de naaistertjes van Antwerpen geven elkaar daar rendez-vous. En de oudere, gezette Antwerpenaars, zitten pintjes te drinken aan de deuren van de grote koffiehuisen. Café Français, Café Suisse, Taverne Alsacienne, enz. enz.

Daar zitten ze, tafel aan tafel, de zware Antwerpse natiebazen, met moeder de vrouw, blozend van de warmte, en voor zich op tafel de potten pils of glaasjes purperrode groseille, terwijl de kwajongen, die is mogen meegaan, gulzig aan moeders glas lebbert. Door al dit volk krielen de venten van “wa noten of eieren, vrienden?”, mooie Italiaanse meisjes, in kleurige kleertjes, dringen door het gewoel en bedelen met lachende monden om een cent, terwijl een mechanische orgelpiano de oren vol Verdi tinkelt of op golven van extase de Cavalleria Rusticana-melopee doet ruisen.

Op zondagmorgen is het weer iets anders, dan gaan de Antwerpse burgerfamilies, piekfijn afgeborsteld, de man met gepunte knevels en hoge boord, vrouw en dochters met ronkende rokken aan en hoeden met pluimen op naar de hoogmis ter kerke. En het is een wereldtentoonstelling van kostuums en van fraaie jonge dochters, op die beminnelijke leeftijd als wanneer hun ogen van de bruidegom die komen moet, schijnen te dromen. De jonheeren op hun zondags, staan dan ook in groepjes onder de bomen te wandelen, nabij de fleurige bloemenkramen, zij zetten een borst op en doen buitengewoon onverschillig, maar zij loeren ijverig ... naar de Dulcinea, die, helaas, als door een zware verschansing, beschermd is door de statige, stijf in de zwarte zijde gegespte, toekomstige schoonmama ...

Dat Groen Kerkhof heeft al zoveel idylles zien worden – en sterven. Wie vertelt er wat daar afgesproken en bedisseld werd, door verliefde gemoederen, wie herhaalt u de plannen, daar gesmeed door jonge scholieren, en wie verpraat er wat de oude mensen – levende in “hun jonge tijd” – al bijeen hebben gekeuveld over de boze wentelingen der nieuwe getijden die nu zijn? Hier trokken alle stoeten voorbij, hier manifesteerden de heetbloedige politiciers, hier werd de Rubenscantate van Peter Benoit uitgevoerd, terwijl hij, de toondichter, als een veldheer op een verhoog prijkte, vlak tegenover Peter-Paul Rubens, en een heel leger van zangers, vrouwen en meisjes, mannen en knapen en honderden strijkers, blazers, zuigers, fluiters en klokkluiders in beweging bracht. Hier is het hart van Antwerpen, waarlijk, hier is alles echt en onvervalst, zoals de goede schutsgeest van Antwerpen, de Toren, en die andere goede genius Rubens. En zoals ook het volk hier nog is.”

... Maar dat is het verleden, zoals ik het beleefde in 1906, en men kan er niet zonder een diep heimwee terug aan denken. Wanneer keert weer de tijd van de blijde rumoerige volksvreugde? Wanneer wordt het “Groen Kerkhof” weer de levendigste plaats, het forum, van Antwerpen?

Vanochtend, als iedere morgen, liep ik er over, en wat me al enige dagen lang intrigeerde, daar zag ik weer onder de bomen, niet ver van de bloemenkramen, datzelfde compacte groepje staan van inboorlingen, in ondoordringbare massa samengetroeft: dat eiste een verklaring. Ik begon de bestorming van dat fort van lichamen: lag daar iemand “van zijn zelve”, en, zoals dat hier meer gebeurt, drongen die tientallen nieuwsgierigen daar rond tot grote schade van de ongelukkige? Was het een onnozel hondje of een verloren gelopen kat, door een dierenvriend in bescherming genomen? Was er weer een bericht uit de hemel gevallen, dat tijding bracht en

troost en hoop? Was al die belangstelling voor een dode mus, of stond een kwakzalver of een goochelaar daar met kunstige predicatie voor een groep gelovigen zijn waar op te solferen?

Neen ... met de kracht van mijn ellebogen was ik er in geslaagd, de berg van menselijke ledematen uiteen te brokkelen; heel laag tegen de grond, op een vrouwenstoeltje, zat een allersimpelst, alleraandoenlijkst bleek en teergebouwd manneke; met een beenderige kop, en een bril op; in zijn hand ... een fijn kwastje, voor zich op een schildersezeltje, en daarop een opgespannen doekje; met eindeloze zorg pierde hij al wat hij kon om op dat hoekje het zeer aandachtig gekonterfeite beeld van onze Toren te doen herleven ... Was zoiets in vredestijd denkbaar op deze plaats?

En weer altijd hij, onze Toren! Vervolgt hij me niet dag en nacht, dat palladium van onze vrije schoonheid, onze enige eeuwige:

Toujours lui, lui toujours!
Ou brûlante, ou glacée,
Son image sans cesse ébranle ma pensée ...

Gij, vrienden uit de Scheldestad, die thans als bannelingen verwijlt in verre streken, voelt ge, voelt ge niets in u opengaan, voelt ge niet de oude liefde in u wenen?

18 oktober 1915

Uit Antwerpen.

Het afscheid van de heer Hunt (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 16 oktober.

Geteisterd België is in de nood niet zonder vrienden gebleven. Dat wij nu – ik persoonlijk, met voorliefde, bruin brood eten naar hartenlust, dat er hier niet meer van volksellende mag gesproken worden in de tastbare, stoffelijke zin (wij zijn nog in leven, goddank!), dat wij onze geestelijke energie konden voeden met het onmisbare dagelijkse brood. Zie, dat danken wij voor een belangrijk deel aan de edelmoedige grote democratie van over de oceaan. Amerika heeft lijdend België van zijn overvloed geschonken, Lazarus-België heeft aan het gemenebest der Verenigde Staten geen rijke vrek gehad, die met zuinige geniepigheid zijn handen geklampt hield op de buidel waaruit de hulp kon stromen. Wij hebben het Amerikaanse meel leren proeven, en bij iedere beet in het baksel een gedachte gewijd aan de weldoener. En, zoals ons volk tot in zijn onderste lagen thans ook bepaald weet wat een oneindigheid van liefde het heeft genoten vanwege het gastvrije broedervolk uit Nederland – o de vlucht naar het noorden, toen Antwerpen aan de vier hoeken opvlamde! – zo weten wij nu ook te waarderen de menselijke goedheid die van over de oceaan zich heeft gebogen over ons leed.

Voor mij ligt een bordpapieren snippet, waarop volgende woorden: Eerst een rood kruis. En daaronder: “Garment of love with a prayer for peace in memory of Mrs. Woodrow Wilson U.S.A.”

Met zulk tactvol compliment kregen de liefdadige instellingen de kledingstukken en al het voor onze berooide huisgezinnen bestemde toegestuurd. Een edel gebaar, niet slechts een gebaar, een daad. Naast de onuitwisbare herinnering aan wat Nederland deed voor het klein miljoen mensen dat op zijn bodem zielenrust en lijfsbehoud zochten en vonden, blijft voor ons de houding van het Amerikaanse volk iets onvergetelijks.

Daarom had het eenvoudige ambtelijke betoon, dat vanochtend op het stadhuis in de mooie trouwzaal plaats had, een bijzonder roerende betekenis. Burgemeester en schepenen, alsook de leden van de gemeenteraad stonden daar samen geschaard, om op plechtige wijze een woord van erkentelijkheid te spreken tot de heer Edward Eyre Hunt, de afgevaardigde van de Amerikaanse Commission for Relief in Belgium bij het Nationaal Comité voor Hulp en Voeding in de provincie Antwerpen. De heer Hunt vertrekt naar de Verenigde Staten, en ons stadsbestuur had de wens uitgedrukt dit afscheid op passende wijze te gedenken.

Burgemeester Jan de Vos nam het eerst het woord, om uit te spreken wat de Belgische bevolking en de Antwerpse in het bijzonder in deze tragische tijden aan haar weldoeners te danken hebben. De heer Hunt heeft, door een offervaardigheid van ieder uur, de schone menslievende taak op voorbeeldige wijze volbracht. Ten teken van onze dankbaarheid overhandigde onze gemoedelijke burgervader de heer Hunt namens de stad Antwerpen een gouden erepenning met de beeltenis van onze koning, benevens een afdruk daarvan in zilver en een in brons. Die medaille draagt volgend opschrift: "De Stad Antwerpen aan de heer Edward Eyre Hunt. De 16^e oktober 1915". (De graveur Baetes is er de maker van). Onze stadssecretaris, de heer Hubert Melis, werd vervolgens door de burgemeester aangezocht om lezing te houden van een brief, waarin die dankbare gevoelens neergelegd zijn. Deze brief is gedrukt op de persen van Plantijn en aan de zorg van onze meesterdrukkers, de beroemde firma J. E. Buschmann, toevertrouwd. Het luidt woordelijk als volgt:

Stad Antwerpen.

De gemeenteraad van Antwerpen is zich heden, zaterdag 16 oktober 1915, rond het College van Burgemeester en Schepenen komen scharen, om de Heer Edward Eyre Hunt het afscheid toe te spreken bij zijn vertrek uit deze stede, en hem te bedanken voor de toewijding en het vernuft, door hem betoond bij het uitvoeren zijner zending als afgevaardigde der Commission for Relief in Belgium bij het Nationaal Comité voor Hulp en Voeding, in de Provincie Antwerpen. De vergadering heeft daarbij tot de Heer Hunt de bede gericht, dat hij tot zijn lastgevers, en in het bijzonder tot zijn medeburgers in de Verenigde Staten de diepbewogen gevoelens van erkentelijkheid zou overbrengen, die het zwaar geslagen, maar zo roerend gesteunde België gevoelt tegenover zijn milddadige en edelaardige vrienden van over zee.

Antwerpen, de 16^e oktober 1915.

Bij verordening:

De secretaris De Burgemeester

Hubert Melis Jan De Vos

De Heer Hunt, zeer aangedaan, dankte voor de hem gebrachte hulde en verzekerde dat hij ginds ver het innigste aandenken aan zijn verblijf in het schone Antwerpen zou bewaren.

Tekenend voor de eerbied en de achting, waarmee van Antwerpse zijde de Amerikaanse afgevaardigden, die hierheen kwamen om uit hun beste krachten te helpen de heersende nood te lenigen, worden onthaald, is volgend feit, dat me ter ore komt, en dat wel bekend mag worden gemaakt, al wens ik geenszins de bescheidenheid van een onzer verdienstelijkste stadgenoten daardoor te kwetsen. Een groot Antwerps koopman, de heer

Bunge, heeft, toen de heer Hunt te Antwerpen aankwam, onmiddellijk zijn vorstelijke woning te zijner beschikking gesteld, terwijl de heer Bunge zelf zijn buitengoed te Hoogboom betrok. De mildheid van de Amerikanen vond hier een bescheiden tegenhanger in de Antwerpse gastvrijheid.

De brief der stad is hierboven woordelijk weergegeven. Het stuk is in het Nederlands, de officiële taal der Vlaamse stad Antwerpen. Toen de stadssecretaris ten behoeve van de heer Hunt de hulde in Engelse vertaling wilde herhalen, werd dit aanbod, tot vriendelijke verrassing van al de aanwezigen door de heer Hunt beantwoord met de mededeling, dat hij de brief zeer wel begrepen had, daar hij, gedurende het jaar dat hij te Antwerpen gewoond had, zich gedreven had gevoeld om zich met de taal der bevolking vertrouwd te maken.

Een verklaring, die de vertegenwoordigers van het Antwerpse volk ter harte ging, en dat heel ons Vlaamse volk, als een bewijs van hoogachting en respect voor ons eigen wezen, hooglijk zal weten te schatten. Een edel Amerikaans burger gaf hier aan menige Belg een fraai voorbeeld.

19 oktober 1915

Duitse oorlogsliteratuur over België.

Brussel, 18 oktober.

De 9^e van deze maand was voor de Duitsers een gedenkwaardige dag; juist een jaar was het toen geleden dat hun zegevierende troepen, in de namiddag van 9 oktober 1914, hun intocht binnen de voor onneembaar gehouden stad Antwerpen hielden. Een glorierijke bladzijde was daarmee niet alleen geschreven in de

Duitse geschiedenisboeken, maar een datum in de krijgsgeschiedenis der eeuwen. Ik had dan ook gedacht, dat die herdenkingsdag aanleiding zou geven tot belangwekkende artikelen in de Duitse pers, maar ben daarin, voor zover de hoofdorganen mij vrijwel volledig ten dienste staan, bedrogen uitgekomen. Behalve een paar zeer oppervlakkige stukjes, vond ik alleen in de "Berliner Zeitung am Mittag" een bijdragen, welke blijvende waarde bezit voor de geschiedenis van de val der grote vesting. Maar voor deze bijdrage wil ik dan ook even de aandacht inroepen, want tot nu toe zijn de bronnen welke ons voor het beschrijven van deze grote gebeurtenissen voorliggen, schaars. Laten wij ze even nagaan.

Van Duitse zijde bezitten wij een vrij volledig, vlot geschreven overzicht van de geschiedenis der gebeurtenissen rond en in Antwerpen (einde september tot begin oktober 1914) in een hoofdstuk van Binder's "Mit dem Hauptquartier nach Westen", over welk boek ik in een vorige brief van deze reeks de lezers reeds berichtte, maar dat slechts weinig meer heeft dan destijds in de grote pers door dagbladcorrespondenten bekend werd gemaakt. Van de andere zijde is, zover ik weet, over deze zaken weinig of niets geschreven, waarbij ik echter terstond opmerk, dat de publicaties van het Belgische legerbestuur mij hier, jammer genoeg, niet ten dienste staan; evenwel is het bij ons algemeen bekende boekje van een Belgisch ingenieur, die als vrijwilliger der genie aan de verdediging heeft deelgenomen, "Antwerpen belegerd en gevallen", oorspronkelijk in onze krant verschenen, een levendig verhaal van een ooggetuige en derhalve van onschatbare waarde.

Uit historisch oogpunt is de oogst dus, zoals men ziet, na een jaar mager; en daarom begroeten wij de korte aantekeningen in de "Berliner Zeitung am Mittag", boven vermeld, met des te meer

ingenomenheid. Deze aantekeningen zijn ontleend aan het nog onuitgegeven dagboek van de reserve-kapitein der pioniers Max zur Nedden, op 19 oktober 1914 in een nachtelijk gevecht in Vlaanderen gesneuveld. Zij doen ons bij eerste kennismaking hopen, dat de uitgave van het gehele dagboek niet lang op zich zal laten wachten.

Ik wil hier de vraag buiten beschouwing laten, waarom de Duitse legerleiding eerst einde september de operaties tegen het grote nationale Belgische bolwerk begon; verschillende antwoorden zijn hierop gegeven, welke m.i. allen aan het euvel lijden, dat zij op weinig betrouwbare gegevens gebaseerd zijn; eerst later zal ook over dit punt, evenals over zovele andere, het volle licht kunnen worden ontstoken.

De krijgsverrichtingen tegen Antwerpen begonnen, zoals bekend is, op 28 september 1914 onder het opperbevel van generaal von Beseler; besloten was, niet de stad geheel in te sluiten, noch haar vestinggordel systematisch aan te grijpen, maar, steunend op de sterke artillerie, in "abgekürzten Verfahren" zoals dat genoemd wordt, met volle kracht druk op een bepaalde sector uit te oefenen. Zo was het krijgsplan.

Kapitein zur Nedden kreeg bevel een brug over de Demer te slaan (bij Aarschot?), waarover de Duitse 13 cm-kanonnen gevoerd werden; op 28 september werden deze opgesteld te Heist op den Berg, het stadje, dat gebouwd is op een heuvel, welke ter hoogte van vijftig meter boven het omringende land uitsteekt. Het Belgische leger bood aan deze beweging geen krachtige tegenstand, maar toch was het nog een gevaarlijke geschiedenis, want de naaste forten konden met hun 10.400 meter dragend geschut Heist gemakkelijk onder vuur nemen. Daarentegen konden

op die dag de Duitsers van de drie meest nabij zijnde forten, St.-Kathelijne-Waver, Koningshooikt en Lier, slechts het tweede bestrijken, daar voor de beide anderen de 42 centimeters van Krupp nodig waren, deze nog niet ter plaatse waren en alleen nog maar de 13 cm-kanonnen en de Oostenrijkse 30,5 motorkanonnen te Heist in stelling waren gebracht.

Beide volgende dagen (29 en 30 september) valt de kapitein de gevaarlijke opdracht te beurt op 1800 meter voor de fortenrij infanteriestellingen te bouwen in de omgeving van Koningshooikt, hetgeen onder geweldig schrapnellvuur der Belgen moet gebeuren. De 1^e oktober gaat schrijvers troep dan met een infanteriebrigade onder moorddadig vuur nog verder voorwaarts tot op 600 meter van de forten Lier en Tallaert, waar zij zich ingraven en aan een geweldig bombardement moeten weerstand bieden. Het fort Lier is eindelijk tot zwijgen gebracht en in de avond van 2 oktober wordt zur Nedden er op verkenning heen gezonden. In de maneschin wordt het fort doorzocht, maar verlaten gevonden: spoedig is een Duitse vlag samengeflanst, welke 's nachts om drie uur op de wallen geplant wordt. Als voorbeeld van de werking van het 42 cm-geschut van Krupp, bericht schrijver, dat een enkel projectiel doorboorde: een pantsertoren, 2 meter aarde, anderhalve meter beton, 50 cm metselwerk, 2 meter aarde, 1 m 80 metselwerk, alles op elkaar, van boven naar beneden.

Reeds op 2 oktober had de generale staf kunnen berichten, dat het fort Waver en de redoute Dorpveldt bestormd waren. Op 6 oktober kon de inname der forten Lier, Walem en Koningshooikt met de daartussen gelegen werken gemeld worden. Daarmee was de zuidoostelijke sector der buitenste linie bedwongen, maar een geweldige taak wachtte de Duitsers nog: het overschrijden der Nete, op sommige plaatsen door overstromingen 370 meter breed,

en door de Belgen als leeuwen verdedigd, zoals de ooggetuige Binder zelf toegeeft.

De 3^e oktober ging voor Zur Nedden voorbij met het gereed maken van bruggen, die over de Nete gelegd zouden worden, maar door het hevige vuur uit de stad Lier, was er aan een naderen der rivier niet te denken. Toch kwam hier op 4 oktober 's middags om vijf uur het bevel. De Nete, hier slechts 20 meter breed, was snel genoeg overgetrokken, men vond de stad ... verlaten. Een volgend kanaal wordt ook nog overbrugd, maar dan breekt uit de huizen snelvuur los; de Duitsers zijn in een val gelokt! In de straten ontbrandt er een infanteriegevecht, dat eerst met de nacht een einde neemt. De Belgen zijn dan nog meester van het noordelijk gedeelte van de stad. In de nacht van 4 op 5 oktober werden nog meer bruggen gelegd en krijgt de Duitse infanterie langzamerhand de noordelijke Nete-oever in handen. De gehele volgende dag (5 oktober) wordt de stad Lier door een Engelse brigade onbarmhartig met zware brisante granaten beschoten; voor alles komt het er op nu op aan langs de noordelijke rand van de stad Lier bruggen te bouwen, om de zware artillerie naar voren te brengen, een werkje, dat weer aan Zur Nedden wordt opgedragen. Dit gebeurt onder dekking van de nacht; de Engelsen trekken langzamerhand terug en drie zware bruggen, voor de 42 cm, worden geslagen.

Op 7 oktober is de Nete-overgang in Duitse handen en zendt von Beseler de Spaanse gezant met een ultimatum naar de bevelhebber van de vesting, om overgave vóór middernacht te eisen. Het antwoord luidt: "Koning en regering zijn in Oostende; de commandant weet wat hem te doen staat." Om twaalf uur 's nachts neemt het bombardement dan een aanvang, tegelijk met de aanval op de binnenste gordel, die in de loop van de dag (8 oktober) doorboord wordt. De stad is dan niet meer te houden; de bezetting

verspreidt zich deels naar ons land, deels in westelijke richting, en in de namiddag van 9 oktober trekken de Duitsers de stad binnen, als overwinnaars van het “onneembare” Antwerpen. De hoofdmacht, 60.000 man volgens Binder, kwam eerst de volgende dag.

20 oktober 1915

Antwerpse kiekjes.

Almanak! Almanak! (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 19 oktober.

Het oneindig kleine (denk aan bacillen!) heeft, vooral in deze “grote tijd” – groot, ontzaglijk, ontzettend groot, deze tijd! – zijn onbetwistbare waarde. Alleen oneindig klein denkende mensen hebben daar geen begrip van. Wil u maar even een beroemde regel uit La Fontaine’s onvolprezen fabelbundels herinneren: On a souvent besoin d’un plus petit que soi. O groten der aarde, overweeg de macht van het kleine! ...

Zo kuier ik, na volbrachte taak, wel eens, bij schemeravond, langs de verlichte uitstalramen van onze boekhandelaars. Er zijn nu te Antwerpen tal van boekenwinkels bijgekomen. Naast het afschuwelijke dat deze tijd ons in overvloed heeft gebracht, is er dan ook nog hier en daar iets voor de dag gekomen, dat als een glimlichtje door de duisternissen schijnt. Zo de leeskoorts, de leesdrift, de behoefte aan geestelijke bezigheid. Wij hebben in ons levende de altijd wakkere behoefte, naar altijd onvoldane bevrediging van de geest. Men leest hier onnoemelijk veel kranten. Nederland overstroomt België met zijn papier, en het is een veropenbaring. In vele opzichten een veropenbaring: men leert hier

de Hollandse journalistiek grondig kennen en het blijkt al meer en meer: die was hier voor de oorlog niet op haar waarde erkend. Wij kregen de tijdingen almaar uit dezelfde hoek. En wat een aanwinst voor onze talenkennis. Half België, onze ontvlamste burgerij, heeft ontdekt dat het zijn eigen taal geenszins vergeten is. Men hoort nu overal en uitsluitend Vlaams spreken, en dit door mensen die aan zulk een sport niet gewend waren. Men heeft me verzekerd, dat te Brussel duizenden mensen dagelijks een bad in Nederlands taalwater nemen: met een woordenboek naast zich en met gefronst voorhoofd begon de oefening. Na een jaar zijn ze zo sterk geworden, dat geen stadhuiswoord zelfs ze nog afschrikt. En waar ze niet verstaan, beginnen ze toch gaandeweg te begrijpen. De samenhang ontsnapt niet meer: het is één kreet nu over die prachtig gestelde, degelijke pers, solide zonder frases, zonder sensatie, rustig, gezond, en – eerlijk boven alles. Dat helpt ons heel wat op de goede baan. Want het is niet goed, dat een volk jarenlang weerloos aan de frase is blootgesteld. Een volk dat voorgelicht wordt door oppervlakkigheid en lichtzinnigheid, wordt er niet steviger op, de grondslagen van het eigen wezen worden er door aangetast, de beste hoedanigheden gaan teloor en de verleugening dringt in het bloed. Ziedaar een dienst die Nederland aan de zuiderbroeders in de noodlottige uren heeft bewezen. Wie nu de objectieve kijk op prijs stelt, die ons naar de waarheid voert, die ons niet probeert in te palmen voor eigen doeleinden, maar alleen wenst te zeggen wat is, die grijpt naar een Nederlands blad.

Wij hebben leren lezen. Men heeft gezegd: dat deed Conscience al. Het is waar. Maar nu hebben we ook leren denken bij het lezen. Het is geen spellen meer alleen, het is “lezen en verstaan”, zoals een bekend schoolboekje het noemt. Wie even wil nadenken wat dit te betekenen heeft, zal dankbaar naar het noorden opkijken en

zeggen: zonder veel getater is hier iets gebeurd, waar wij, niet minder dan voor het dagelijks brood, dank voor schuldijk zijn.

Maar daar zijn lagen, die door die pers geenszins bereikt worden. De nederigste volkswagen kunnen zich de weelde van een Rotterdammer of een Handelsblad niet veroorloven, al is het me gebeurd dit onwaarschijnlijke te beleven; een landbouwer, gaande door het veld met de zeis op de schouder, die aandachtig een Rotterdammer aan het ontcijferen was. Denk hierover lang na, en ge zult beseffen, dat er wel een wereldcatastrofe over ons is gekomen. Dat gebeurde mij in de nazomer van 1915 in de polder van Austruweel ...

Maar ik keer terug tot mijn verlichte etalages in de smalle straten bij avondschemering, en ik speur naar wat de persen aan geestesvoedsel voor de mindere man afleveren. En mijn aandacht concentreert zich hoofdzakelijk op dat onnozele boekje, waar de geringste lieden hun enige versnapering van de geest aan hebben: de almanak.

Wij hebben behoefte aan almanakken en aan scheurkalenders. Schreef ik u niet op 12 januari 1915, en werd dat bericht, naar ik verneem, niet door het Nieuwsblad van de boekhandel beamend overgedrukt.

Nederlandse scheurkalenders gewenst.

De jaarwende (ik riskeer maar een nieuw woord, vermits daar vraag naar is bij taalvrienden!) heeft hier het gemis van een ding van dagelijks nut scherper laten voelen: wij hebben geen scheurkalenders in onze taal. In vreedstijd is een Vlaamse kalender al een zeldzaamheid. De Duikalmanak van Guido Gezelle was zeker een der merkwaardigste. Een Antwerpse vereniging had in de

laatste jaren op zich genomen om grote kantoor-scheurkalenders in de wereld te helpen en schoot met dit propagandawerk (zo was het ook bedoeld) goed op. De oorlog heeft dit jaar zeker het tijdig ter perse leggen belet. Nu moet iemand, die er prijs op stelt een Vlaams kalendertje op zijn kamer te hebben hangen, de halve stad aflopen en vindt nog niets. Natuurlijk ware dit een taakje geweest voor het Algemeen Nederlands Verbond. Maar vermits dit verbond er blijkbaar niet op bedacht is geweest, mocht het wel een zaakje voor de Nederlandse papier- en kantoorhandelaars zijn. Ik geloof niet, dat er enig bezwaar kan tegen zijn dat uit Noord-Nederland zo spoedig mogelijk enige duizendtallen scheurkalenders naar Vlaanderen worden gestuurd. Ze zullen daar bij velen welkom zijn.

Zegt niet een Vlaams spreekwoord: alle baten helpen?

Tot mijn verwondering kreeg ik dan ook enige maanden geleden een schrijven uit Holland van een handelaar in dergelijke waren, die me zijn spijt uitdrukte, dat het te laat in het seizoen was, dat ... dat ... er allerlei redenen waren, die ik me helaas niet meer herinner, die beletten de uitvoering van die onnoemelijk kleine en toch in mijn ogen niet onbelangrijke taak.

En zie, daar merk ik, dat onze Vlamingen hier zelf gewaakt hebben. Voor mij ligt hier een Vlaamse scheurkalender met oorlogsverhalen; uitgave Roedestraat 41, Antwerpen; geplakt op een mooi groen schild, waarboven prijken de welgeslaagde portretten van ons koninklijk gezin. Ik heb de nieuwsgierigheid gehad zo'n kalender te kopen en te doorbladeren. Wat ons land telt aan roemrijke zonen wordt daarin bij geboorte- of sterfdag herdacht: schrijvers, schilders, mannen van wetenschap, hun namen worden geprent in ons geheugen; aan onze letterkunde, onze strijd tot herwording en tot sterking van eigen cultuur wordt op hun hoogdagen met een

enkel woord herinnerd; aan de rugzijde vindt de geboeide lezer een opfrissing van zijn memorie betreffende het gebeurde in de jongste tijden. Dat alles is gezond, klaar, oprecht en inderdaad nuttig om geweten te worden. Die scheurkalender doet goed werk en ik ben zeker, dat eenieder zo'n goed en goedkoop ding, dat bovendien een ornament van de huiskamer is, gaat willen bezitten.

De prijs is hoogst billijk: Ik meen, dat ik daar twaalf en een halve cent voor betaalde of vijftien cent, wegens het mooie schild: daar wil ik niet over twisten!

Er is meer. Er gaat eerstdaags bij de firma Jef van Loo een bij Buselman gedrukte Torenalmanak verschijnen, op het omslag versierd met een prachtig gezicht op onze hoofdkerk, Antwerpens trots en mijn persoonlijke vriend, die me al zoveel kopij inspireerde: dat omslag alleen is goud waard. En de inhoud, overvloedig geïllustreerd, vol zakelijke mededelingen, en daarbij een premie – alles voor een bespottelijk prijsje. Neen maar, ik sta verbaasd over het initiatief van mijn medeburgers: wij zijn waarachtig verre van dood, zulle, en een sterke, die ons uit de rij der levenden wegblaast.

Wat onze noorderbroeders ons blijkbaar niet sturen konden, hadden we, in onze ontreddeering, dan toch nog zelf kunnen tot stand brengen. Onze medemensen van laag tot hoog, allen zullen hun nooddrift kunnen stillen, hun honger naar wijsheid. Ik ben alleen maar bang voor één ding; als al de lezers van de Nieuwe Rotterdamse Courant, die dit kiekje lezen, na de lectuur van de Torenalmanak, maar niet al te verstandig zullen worden en voortaan mijn kopij zullen versmaden, om alleen te lezen: de Vlaamse Scheurkalender en de Torenalmanak voor 1916 ...

21 oktober 1915

Voor Antwerpen gezonken vaartuigen.

De minister van buitenlandse zaken brengt ter kennis van belanghebbenden, dat de Duitse overheid te Antwerpen de volgende bekendmaking heeft doen afkondigen:

“Verscheidene in de Schelde voor de rede van Antwerpen, alsook hogerop van deze rede reeds gezonken vaartuigen, waarvan de namen en de eigenaars onbekend zijn, moeten zo haast mogelijk vlot gemaakt worden.

Met betrekking tot het bericht van de 4^e juli 1890 van de Belgische minister, wordt de onbekende eigenaars verzocht zich voor het vlot brengen van hun vaartuigen aan te bieden bij het Kaiserliche Strom- und Hafengebäude Antwerpen, in het gebouw van het loodswezen tot 21 dezer.

Na dit tijdstip worden de gezonken vaartuigen verkocht.”

Antwerpse kiekjes.

Een stoet (van onze correspondent Emanuel de Bom).

Antwerpen, 19 oktober.

Naar het leven geschilderd ...

Aan de zuidkant der stad, een mistige ochtend. Er hangt een mistroostigheid in de lucht, iets wat aan november, aan motregen doet denken, en aan het zielenoetaaf. Wie in een katholieke kerk zo'n dienst van vertedering en deemoedig rouwen, al was het maar in een verre jeugd, heeft meegeleefd, zal de huivering over zich voelen komen en de najaarsstemming, die ons voorbereidt onze doden te gedenken ...

Ik wacht op de tram van het Wilrijkse plein, die in de verre verte der Lozanastraat zichtbaar wordt. Het is stil op dit uur, de mannen zijn op hun werk – zij die hier zijn, en die nog werk hebben; de vrouwen wijden zich aan de huishoudelijke taak; de kinderen zijn naar school. Het is stil als in een stil provinciestadje ...

Daar treft mijn oor plotseling een ongewoon gerucht. Dof rommelen, op vaste maat, met zware stappen, alle ritmisch en zwaar en in-droef. Wat mag dat betekenen?

En uit een dwarsstraat komt, ginds ver, een stoet aangereden. Ik zie, stijf en stram, met hoekig bewegen op en neer, het gebaar van de aanvoerder der trommelaars; dan de trommelaars zelf, even stijf en stram, en met gelijke beenbewegingen, op, neer, op, neer, allen één wachtwoord gehoorzaamend, geleid door een bevelend instrument, sterk, zwaar, vast, en met de onafwendbaarheid van het noodlot, voort marcherend.

Daarachter een zeer talrijke troep van krijgslieden, veldgrauw, somber, met panhelmen die in grauw laken verdoken zitten, alle met koppen vol harde, stoeve ernst, ook diep aandachtig bij de taak. Een hoofdman of luitenant gaat vooraf.

Dan volgt een lijkwagen, vol bloemen, vol bloemen – en ... ik zie, ik zie tussen de kransen de Belgische driekleur ... Ontroering ...

Het is een Belg die begraven wordt en aan wie de vreemde krijgslui de laatste eer brengen.

Een heerschap in vreemde grijze en mauve kledij, met een reusachtige grijze en mauve vilten hoed op – iets als een kerkdienaar uit de tijd van Jozef de Tweede, en inderdaad een kerkdienaar is hij – stapt mee, naast de traanogende familieleden:

het zijn allen Belgen, ik erken het onmiddellijk, en al de anderen die nu volgen zijn Belgische burgers, vermoedelijk bekenden van de overledene, die het lijk naar Kielkerkhof vergezellen.

Ik oog de plechtige stoet na, die ongewone verschijning, die alleen in een tijd als deze kan gedroomd worden. Het is inderdaad ontzagwekkend, men komt diep onder de indruk. Zij tijgen me alle voorbij, en iedereen ontbloot het hoofd voor de dodenwagen, die een van onze dappere landslieden meedraagt.

Iemand uit het volk, een onbekende, treedt op me toe, en noemt me bij mijn naam. Hij zegt: “dit is een kapitein uit het Belgische leger, gewond bij Dendermonde ... (Hij noemde hem Van Neck, heb ik wel onthouden) ... Hij is hier in de ambulance gestorven, en nu begraven wij hem, ik heb hem goed gekend ...”

“En die Duitse soldaten?” – “Het eresaluut van de vijand aan de gesneuvelde krijgsman die dapper zijn plicht deed ...”

De onbekende drukte mij de hand – de handdruk van een onbekende, die spontaan sympathiek tot u komt, is “a thing of beauty and a joy for ever” – en ging zich bij zijn bekenden in de stoet vervoegen.

Zij trokken weg, door de lange straat, in de richting van de dodenwijk. Ik oogde de stoet na, tot alles in de mistige verte wegwasemde.

Ik dacht: ja, dat is nu “der Krieg”. Mensen doden elkaar, zij hebben elkaar nooit gezien, zij haten elkaar geenszins, maar ze doden elkaar – en als een van beiden valt, begraaft de andere hem, met eerbewijzen ...

Ik zeg met de edele Antwerpse senator, mijn hooggeachte stadsgenoot, de heer Léon van Peborgh, die de dieren beschermt en een heel leven wijdde aan propaganda voor de vrede.

Weg met de oorlog!

23 oktober 1915

Belgisch gebied op Hollands terrein.

Naar de Haagsche Courant verneemt, moet van Belgische zijde te Baarle-Hertog; het Belgische gedeelte van Baarle-Nassau, een toestel voor draadloze telegrafie zijn opgericht. Er wordt vermoed, dat dit toestel niet het minst voor de verkrijging van strategische berichten omtrent de opstelling der Duitse troepen zal dienen. De Duitse legerautoriteiten echter kunnen hier niets tegen doen omdat Baarle-Hertog geheel door Hollands grondgebied is omgeven en zij het plaatsje dus niet kunnen bezetten, zonder ons grondgebied te betreden.

Indien het bericht omtrent dit toestel juist is, vervolgt het blad, - en daar is vrijwel geen twijfel aan want de masten moeten door iedereen te zien zijn – is onze regering van het geval natuurlijk reeds op de hoogte. Echter zal zij waarschijnlijk geen termen kunnen vinden om in te grijpen. De Belgen immers, kunnen op hun plekje grond doen wat zij willen, al trekken zij daarbij een eigenaardig profijt van de onschendbaarheid van ons grondgebied.

27 oktober 1915

In het 21^e rapport van de commissie tot onderzoek van de schending van de regels van het volkenrecht en de wetten en gebruiken van de oorlog – door de Belgische legatie te 's

Gravenhage verstrekt – is opgenomen het rapport van de delegatie der commissie te Londen, die aldaar getuigen onder Belgische uitgewekenen in Engeland hoort.

Te Balen werd o.a. gedood een bejaard Engels onderdaan, predikant bij de Schotse kerk, reverend M. Mackenzie, die met een Engelse dame en haar kinderen uit Duitsland kwam en de reis niet had kunnen voortzetten. Er werd geschoten door verscheidene soldaten, aangevoerd door een officier te paard. Men riep de soldaten toe, de heer Mackenzie niet te doden, omdat het een Engelsman was, doch tevergeefs.